

DE BROUWINDUSTRIE TE GENT, 1505-1622

door

Paul DE COMMER

MUNTVERHOUDINGEN

- 1 pond vlaams = 20 schellingen vl. = 240 groten vl.
- 1 groot vl. = 12 penningen parisis.
- 1 stuiver = 2 groten = 48 myten.
- 1 groot = 24 myten.
- 1 blanke = 36 myten.
- 1 engelse = 8 myten.
- 1 zesken = 6 myten.

AFKORTINGEN

- sch.: schelling.
- gr.: groot.

METROLOGISCHE NOTA

In de „Dokumenten voor de Geschiedenis van Prijzen en Lonen in Vlaanderen en Brabant” (dl. I, p. 8) werden de volgende Gentse inhoudsmaten voor vloeistoffen opgegeven: 1 stoop = 2 potten = 4 pinten; 1 pint = 0,5766 l.; 1 pot = 1,1532 l.; 1 stoop = 2,3064 l.; 1 ame = 138,4 l.; 1 ton = 147,6 l.

Zelf hebben we uit de Voorgeboden genoteerd: 1547: 1 ton = 60 stopen = 138,3 l.; 1559: 1 ton = 60 tot 66 stopen = 138,3 tot 152,2 l. 1579: 1 ton = 62 tot 68 stopen = 142,9 tot 156,8 l.; 1606: 1 ton = 66 tot 68 stopen = 152,2 tot 156,8 l. Besluit: er bestaat een verregaande overeenkomst tussen de gegevens uit de „Dokumenten voor de Geschiedenis van Prijzen en Lonen in Vlaanderen en Brabant” en onze eigen noteringen uit de Voorgeboden aangezien een ton van 147,6 l.: 63,9 stopen telt.

In de ordonnantie van 1606 worden de volgende onderverdelingen van de ton vermeld:

- 1 halve ton = ten hoogste 36 stopen = 83 l.
- het „derdeken” = ten hoogste 28 stopen = 64,5 l.
- het „kwartken” = ten hoogste 21 stopen = 48,4 l.
- het „kwartken smal” = ten hoogste 15 stopen = 34,5 l.
- een brouwsel bedraagt te Gent 16 tonnen.*

S.A.G. reeks 93: CC fo. 59v. - 2 september 1547.
CC fo. 399 - 13 november 1559.
DD fo. 236v. - 9 mei 1567.
EE fo. 259v. - 16 november 1579.
HH fo. 157v. - 26 oktober 1606.

(*) S.A.G. reeks 400.

S.A.G. reeks 160, nr. 8: „lettre signée Hembyze”.

INLEIDING ¹

De studie van de brouwindustrie in het algemeen en meer bepaald in de Zuidelijke Nederlanden tijdens het ancien régime, is bij de historici steeds een sterk ondergewaardeerd studieobject geweest. Het is pas sinds enkele jaren dat de interesse groeide voor deze nijverheidstak, mede door de stimulerende arbeid van twee vooral sociaal-economisch gerichte historici, nl. H. Soly en R. Van Uytven. H. Soly wees als eerste uitdrukkelijk op het economisch belang van de Zuidnederlandse brouwindustrie in de XVIe eeuw en in een gelegenheidspublicatie verschaft R. Van Uytven ons een overzicht van de bestaande kennis betreffende het bier in de Zuidelijke Nederlanden tot in de XVIIIe eeuw ². Onlangs werd door E. Aerts nogmaals gewezen op het ontbreken van de nodige kennis en het bibliografisch overzicht dat hij ons verschaft toont duidelijk aan dat tot nu toe slechts weinig studies beschikbaar zijn, het betreft hier vooral lokale monografieën; een algemeen werk voor de Zuidelijke Nederlanden ontbreekt nog steeds ³. Hierover kan men zich wel enigszins verwonderen, daar de brouwindustrie een zeer belangrijke rol vervulde op sociaal, financieel en industrieel vlak. Het bier was een belangrijk consumptiegoed vooral voor de lagere klassen die zich geen wijn konden veroorloven en die wegens het ontbreken van andere dranken, zoals koffie, thee e.d., louter op bierverbruik waren aangewezen. Dit belang blijkt nog duidelijker uit de grote belangstelling van het stadsbestuur voor deze industrie omdat een aanzienlijk deel van haar inkomsten voortkwam uit diverse belastingen op de bierproductie en het verbruik.

Met de verspreiding van het hophouwen over de Zuidelijke Nederlanden vanaf het midden van de XVe eeuw neemt het belang van deze industrie in omvang toe. In de Zuidelijke Nederlanden ontwikkelt zich geleidelijk een eigen brouwindustrie en raakt men minder en minder afhankelijk van de invoer uit de Noordelijke Nederlanden, Engeland en Noord-Duitsland. In dit verband werd vroeger veelvuldig gewezen op het feit dat men in Vlaanderen moeilijker kon optornen tegen deze ingevoerde biersoorten, wegens het gebrek aan geschikt en niet verzilt grondwater, iets wat in Brabant niet het geval was omdat men daar over kwaliteitswater kon beschikken ⁴. Daarom is men Vlaanderen gaan beschouwen als een wijndrinkend gebied t.o.v. Brabant waar vooral bier werd gedron-

(1) Dit artikel is een samenvatting van onze verhandeling voorgelegd tot het bekomen van de graad van licentiaat in de geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Gent. Onze dank gaat in de eerste plaats naar onze Promotor Prof. Dr. W. Brulez en Dr. H. Soly.

(2) Soly (H.) - „De Economische Betekenis van de Zuidnederlandse Brouwindustrie in de XVIe eeuw. Problematiek”. In: Handelingen van het Colloquium over de economische geschiedenis van België. Behandelingen van de Bronnen en de Problematiek, 1972, pp. 97-117, Gent, 1973.

Van Uytven (R.) - „De Drankcultuur in de Zuidelijke Nederlanden tot de XVIIIe eeuw”. In: Drinken in het verleden, tentoonstelling stadsbestuur Leuven, 1973.

(3) Aerts (E.) - „De Zuidnederlandse Brouwindustrie tijdens het ancien régime. Status Quaestionis van het Onderzoek”. In: Handelingen van de Zuidnederlandse Mij. voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, 1979 (XXXIII), pp. 5-34.

(4) Van Uytven (R.) - „Haarlemmer Hop...”, p. 340.

ken. Men is tot deze misvatting gekomen wegens het ontbreken van enige studie over de brouwindustrie en het bierverbruik in Vlaanderen. J. Craeybeckx en H. Soly hebben er echter reeds vroeger op gewezen dat gezien de hoge kostprijs van de wijn in de XVIe eeuw dagelijks wijnverbruik voor de gewone man onmogelijk was. Beide auteurs legden er de nadruk op dat slechts één alternatief beschikbaar was, nl. bier en dat een plaatselijke brouwindustrie van een zekere omvang hiertoe vereist was. Met onderhavige studie pogen wij aldus een bijdrage te leveren tot de kennis van de brouwindustrie in Vlaanderen. We hebben ons echter dienen te beperken tot de stad Gent, niettemin in de XVIe eeuw de grootste Vlaamse stad en een belangrijk centrum op het economische, sociale en politieke vlak.

Het betreft hier een kwantitatieve studie voor de XVIe eeuw omdat het overgrote deel van het bronnenmateriaal hierop betrekking heeft. Veel tijdrovend opzoekingswerk heeft ons verhinderd dieper in te gaan op bijv. de sociaal-economische en politieke bindingen van de brouwers, het brouwersambacht en haar organisatie, aanverwante industrieën, zoals kuipers, e.d.; de grondstoffen, brandstoffen, enz... Aanvankelijk hadden we gedacht aan de twee voorwaarden voor kwantitatief onderzoek te kunnen voldoen, nl. volledigheid en continuïteit van het bronnenmateriaal, later is echter gebleken dat dit niet altijd mogelijk was. Hierover echter later meer.

Eerst en vooral gaan we nader in op de verschillende biersoorten die te Gent werden gebrouwen en ingevoerd. Vervolgens behandelen we: de bierprijzen, de brouwers en tappers, de accijnsinning, het aandeel van de bierbelastingen in het geheel van de stadsontvangst, de bierproductie, de import, de export en het verbruik.

I. DE BIERSOORTEN

We baseerden ons hierbij op de Voorgeboden, zijnde de ordonnanties uitgevaardigd door de Schepenbank van de Keure⁵.

1. *De lokaal geproduceerde soorten*

In het begin van de XVIe eeuw worden er te Gent slechts twee soorten bier gebrouwen, *klein bier* en *dubbel bier*, die in 1522 worden verkocht voor respectievelijk 0,5 en 1 groot per stoop⁶. In dat zelfde jaar bekomen de Gentse brouwers van het stadsbestuur de toelating een nieuwe soort dubbel bier te produceren waarvan de prijs wordt vastgesteld op 1,5 groot per stoop. Het dubbel bier van 1 groot per stoop noemt men *crabbelaer* en dat van 1,5 groot *clauwaert*⁷. In 1573 is deze laatste soort blijkbaar sterk verwaterd daar de brouwers aan de magistraat vragen een

(5) Stadsarchief Gent (S.A.G.) reeks 93: „Voorgeboden”; BB (1482-1545); CC (1545-1560); DD (1560-1572); EE (1572-1582); FF (1582-1588); GG (1588-1597); HH (1597-1616).

(6) Zie metrologische nota en muntverhoudingen.

(7) S.A.G. reeks 93: BB fo. 103 - 6.9.1527/BB fo.244 - 30 aug. 1538.

sterker bier te mogen brouwen. Na „diveersche requesten bij hemlieden daertoe gepresenteert” wordt hun verzoek ingewilligd en doet de *dubbele clauwaert* zijn intrede op de Gentse markt. De vroegere clauwaert noemt men vanaf nu *enkele clauwaert*. De brouwers moeten echter beloven de stad in voldoende mate van andere biersoorten te blijven voorzien ; minstens zes brouwers moeten het klein bier blijven brouwen ⁸.

Op 1 maart 1585 geeft het stadsbestuur andermaal de toestemming tot het brouwen van een sterkere biersoort, die *dusselaer* wordt genoemd ⁹.

De controle op de verhandeling van deze verschillende biersoorten werd in sterke mate bevorderd door de verschillende merktekens die in de tonnen moesten gebrand worden. Aan de hand van een tabel zullen we de evolutie hieromtrent toelichten.

Tabel 1 : Wijzigingen in de merktekens van de tonnen, 1522-1585

Jaar	Klein Bier	Crabbelaer	Clauwaert	Dusselaer
1522	-	G	leeuw	-
1538 ¹⁰ aug.	teken v/d brouwer	leeuwtje en G	grote leeu- wenklauw + G	-
1554	G	leeuwtje	grote leeu- wenklauw	-
1585	G	leeuwtje	grote leeu- wenklauw	XX

Opmerking :

- a) Deze tekens moeten in de tonnen worden gebrand op de beide uiterste zijden, althans vanaf 1538.
- b) Vanaf 1550 moeten de tonnen ook het teken van de brouwers dragen.
- c) Vanaf 1567 komt er het stadsmerk bij. De tonnen dienen aldus voorzien te zijn van drie merktekens : het teken van de brouwerij, de ijking van de stad en het teken van de biersoort.
Vanaf 1569 mogen deze tekens enkel nog door de „ghezworen brandtmeester” ¹¹ in de tonnen worden gebrand.
- d) Over het merkteken vereist voor de ton dubbele clauwaert wordt nergens melding gemaakt.

(8) S.A.G. reeks 160, nr. 8 : „lettre signée Hembyze” 6 maart 1573.

(9) S.A.G. reeks 93 : FF fo. 129 - 1 maart 1585.

(10) Vanaf 12 december 1538 valt de G bij crabbelaer en clauwaert weg.

(11) S.A.G. reeks 93 BB fo. 67v. 13 augustus 1522/BB fo. 244 - 30 augustus 1538/BB fo. 244 - 12 december 1538/CC fo. 103 - 23 mei 1550/CC fo. 216 - 29 mei 1554/DD fo. 270 - 13 november 1567/DD fo. 345v. - 8 juni 1569/FF fo. 129 - 1 maart 1585.

Het feit dat tot driemaal toe een nieuw sterker bier werd geïntroduceerd, wijst erop dat de bestaande soorten steeds opnieuw in kwaliteit daalden. De verklaring moet gezocht worden in de aanhoudende stijging van de graanprijzen¹². Aangezien deze laatste het leeuwedeel van de onkosten uitmaakten, konden de brouwers hun winstmarge op twee manieren veilig stellen: de prijs van het bier verhogen of de kwaliteit ervan verminderen door een geringere hoeveelheid graan in een brouwsel te storten. Vermits de arbeiderslonen steeds met vertraging en vaak in onvoldoende mate aan de graanprijzen werden aangepast, impliceerde de eerste „oplossing” dat de afzet en bijgevolg de winst van de brouwer daalde. Daarom opteerden zij meestal voor een „verduunning” van het bier¹³. Deze politiek had echter voor gevolg dat de behoefte naar sterkere biersoorten toenam bij de sociale groepen die zich hogere prijzen konden veroorloven. Indien de lokale brouwers die klanten wilden behouden, dan moesten zij een sterker bier produceren.

De introductie van nieuwe soorten vond te Gent telkens plaats tijdens hevige graancrisissen, in zulke periodes nam de „verduunning” van de bestaande soorten vermoedelijk buitensporige proporties aan. De hongersnood van 1521-22¹⁴ gaat samen met het ontstaan van clauwaert. Te Gent kost de rogge dan in groten vlaams per halster:

1519	1520	1521	1522	1523	1524	1525
14	23,5	35,5	28	14,5	38	19,5

Van 1572 tot 1587 verkeren de Zuidelijke Nederlanden in een crisisperiode gekenmerkt door hoge graanprijzen en militaire troebelen. Vooral tijdens de jaren 1578-1579, doch ook vroeger, vluchten de boeren van het platteland naar de stad om bescherming te zoeken voor het oorlogsgeweld¹⁵. Te Gent bereiken de graanprijzen in 1573 een piek die pas in 1583 zal worden overschreden. Juist in 1573 vangt men aan met het brouwen van dubbele clauwaert. Deze crisisperiode tijdens de jaren tachtig, waarnaar we zojuist verwezen, valt trouwens samen met het ontstaan van een nog sterkere biersoort, nl. dusselaer, op 1 maart 1585¹⁶.

In de Middeleeuwen brouwt men in de Zuidelijke Nederlanden nog op traditionele wijze met behulp van gruit, een mengsel van blauwe bosbessen

(12) Voor de graanprijzen maakten we gebruik van:

Deprez (P.) - Graanprijzen te Gent en te Deinze in groten vlaams, 1555-1795. In: Dokumenten voor de Geschiedenis van Prijzen en Lonen in Vlaanderen en Brabant. Brugge, 1959, deel I, p. 62.

Wijffels (A.) - Prijs van Rogge te Gent (XIVe-XVIe eeuw). in Dokumenten... Deel II, p. 161.

(13) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, p. 110.

(14) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”, p. 150.

(15) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”, pp. 245-250.

(16) Van Der Wee (H.) - „The Growth...”. Over de crisis der jaren tachtig in Vlaanderen, p. 258.

en diverse kruiden¹⁷. Het gruit was een bestanddeel dat aan het bier werd toegevoegd, voor dat het hophrouwen ingang vond, om het brouwsel een betere smaak te geven. Het voornaamste bestanddeel van dit gruit was de gage, een op moerassige bodem groeiend kruid. De levering van dit gruit was het monopolie van de landsheer, die eigenaar van de woeste gronden was. Hij gaf deze inkomstenbron echter zoals vele andere in leen¹⁸.

Onder gruitrecht verstaat men dus dat niemand binnen Gent bier mag brouwen zonder gruit te kopen van de heer en eveneens dat niemand bier mag invoeren waarop het gruitrecht niet betaald is¹⁹. Naarmate het hophrouwen ingang vindt in de Zuidelijke Nederlanden verdwijnt de gruit doch de belasting blijft dikwijls bestaan; het zijn de rekeningen zojuist vermeld die hier betrekking op hebben.

2. De import

Uit enkele gruitrekeningen op het ingevoerde bier voor de jaren 1455-58 kunnen we afleiden dat toen reeds *keyt* werd ingevoerd te Gent²⁰.

Via de rekeningen op het „inbrauwene en vreemd bier” tijdens de periode 1505/6 - 1541/2 raken we beter bekend met de andere soorten die worden ingevoerd waaronder het overwicht van *keyt* overwegend blijft²¹.

Over de aard en de samenstelling van dit kuitbier bestaat tot nu toe grote onduidelijkheid. Sommige auteurs stellen nl. dat kuitbier gebrouwen wordt zonder hop terwijl anderen het aanzien voor een sterk gehopt bier. Een dergelijke verscheidenheid van interpretaties schijnt erop te wijzen dat het kuitbier niet steeds aan zichzelf gelijk is gebleven²². Volgens H. Van Der Wee wordt dit hoppebier van de tweede helft der XIVe eeuw voor Holland vooral, een exportartikel bij uitstek. In Vlaanderen geschiedt de invoer via de haven van Sluis. In het zuiden brouwt men nog op traditionele wijze met behulp van gruit, in het noorden wordt van in het begin der XIVe eeuw meer en meer hop gebruikt²³.

Het *keyt* is een nabootsing van het Duitse hopbier uit Bremen, Danzig, Lübeck, Wismar, Rostock en vooral Hamburg. Op korte tijd worden de Duitse bieren door deze uit Delft en Haarlem van de markt verdrongen²⁴. In de tweede helft der XVe eeuw kent het Haarlemse hoppebier in Brabant een terugval ten voordele van het inheems bier, nu ook volgens de nieuwe hoptechniek gebrouwen. Op dat moment lanceerden Delft en vooral Gouda hun fameus, goedkoop *kytebier* zodat compensatie voor de Haar-

(17) Van Der Wee (H.) - „De Handelsbetrekkingen...”, p. 269.

(18) Van Uytven (R.) - „Stadsfinanciën...”, pp. 313-314.

(19) Penninck (J.) - „Het Bier te Brugge...”, p. 5.

(20) S.A.G. reeks 160 : nr. 23.

(21) S.A.G. reeks 160 : nr. 24.

(22) Van Uytven (R.) - „Haarlemmer hop, Goudse kuit en Leuvense Peterman”. In: Arca Lovaniensis, 1975, pp. 342-343.

(23) Van Der Wee (H.) - „De handelsbetrekkingen tussen Antwerpen en de Noordelijke Nederlanden tijdens de XIV, XV en XVIe eeuw”. In: Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden, 20, 1965-66, pp. 268-270.

(24) Van Uytven (R.) - „Drinken in het verleden...”, p. 31.

lemse achteruitgang ten dele aanwezig was²⁵. In Vlaanderen bleken de inheemse brouwers, ook wegens de moeilijkheid geschikt en niet verzilt grondwater te vinden, moeilijker te kunnen optornen tegen de Hollandse bieren²⁶. Te Gent wordt vooral keyt uit Gouda ingevoerd in daarvoor speciaal bestemde tonnen die de Gentenaars dienen terug te geven aan diegenen die ze invoeren. De tonnen mogen te Gent niet gebruikt worden, ook niet in aangepaste vorm zodanig dat ze gaan lijken op Gentse bier-tonnen²⁷.

Met bierinvoer uit Doornik, Antoing, Menen en Komen raken we reeds bekend dank zij een rekening uit 1505, doch in de voorgeboden wordt hieromtrent pas melding gemaakt in 1535²⁸. Op 10 december 1540 verbiedt men echter uitdrukkelijk de invoer van bier uit deze plaatsen²⁹. We veronderstellen dat het verbod van 1540 eerder van tijdelijke aard is geweest aangezien in 1541 toch nog 9 ton bier uit Menen wordt ingevoerd³⁰.

Met bierinvoer uit Antwerpen zijn we reeds bekend dank zij een gruit-rekening die dateert van 1565/66 wanneer 8 ton wordt ingevoerd³¹. Vanaf 1587 schijnt deze aanvoer pas een zekere omvang aan te nemen wanneer 622 ton binnen Gent wordt gebracht³². In hetzelfde jaar spreekt men hierover ook in de voorgeboden³³.

Van bieraanvoer uit Mechelen is pas sprake in 1598³⁴. Over de omvang die deze invoer aannam is ons niets bekend aangezien vanaf 1592 in de ongeldrekeningen de inkomsten op de invoer worden omschreven als inkomsten op het „vreemd bier”, waarmee men doelt op de totale invoer, en niet alleen de buitenlandse biersoorten zoals Engels, Jupen, Oosters en Hamburgs, die reeds van in de Middeleeuwen in de Zuidelijke Nederlanden werden ingevoerd. Met deze invoer uit het buitenland en haar omvang zijn we beter bekend wat betreft Gent vanaf 1505, dankzij enkele rekeningen³⁵. In 1598 wordt verboden nog langer bier afkomstig van het „platteland”, te Gent te verkopen³⁶. Dit bier uit de onmiddellijke omgeving van de stad was immers veel goedkoper dan het Gentse bier waarvan de kostprijs sterk verzaard werd door de belastingen. Het is duidelijk dat men de brouwers deze concurrentie wil besparen en de stadsinkomsten op peil houden.

(25) Van Der Wee (H.) - „De Handelsbetrekkingen...”, pp. 268-270.

(26) Van Uytven (R.) - „Haarlemmer hop...”, p. 340.

(27) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 185 - 13 augustus 1534 en CC fo. 343 - 27 mei 1558.

(28) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 197v - 20 augustus 1535.

(29) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 278 - 10 december 1540.

(30) S.A.G. reeks 160 nr. 24.

(31) S.A.G. reeks 160 nr. 25.

(32) S.A.G. reeks 463.

(33) S.A.G. reeks 93 : FF fo. 297v - 21 juli 1587.

(34) S.A.G. reeks 93 : HH fo. 19v - 4 april 1598.

(35) S.A.G. reeks 160 nr. 24.

(36) S.A.G. reeks 93 : HH fo. 19v - 4 april 1598.

II. DE BIERPRIJZEN

Terloops wordt in de voorgeboden melding gemaakt van bierprijzen. Enerzijds zijn er een reeks groothandelsprijzen waaraan de brouwers dienen te leveren en anderzijds een reeks kleinhandelsprijzen waaraan de tappers dienen te tappen. Groothandelsprijzen treffen we alleen aan tijdens de periode 1599 tot 1606, kleinhandelsprijzen daarentegen reeds vanaf 1522 tot 1548 en van 1577 tot 1588. Het verschil tussen de beide prijzen stelde de tappers in staat te leven; het transport en vooral de verschillende belastingen slopten echter een groot deel op.

Tabel 2: Verschillen, per stoop, tussen groothandels- en kleinhandelsprijzen, in groten vlaams; 1579, 1585, januari en juli 1588³⁷.

Soort	1579	1585	Januari 1588	Juli 1588
Klein bier	0,5/0,6	0,6	-	-
Crabellaer	0,8	1,2	1,2	1,2
Enkele clauwaert	1,4	2,8	2	2,1
Dubbele clauwaert	2,6	3,6	4	4
Dusselaer	-	4	-	-
Keyt	1,9/2	-	-	-

Het is opvallend dat naarmate een biersoort duurder is, het verschil groter wordt, wat erop wijst dat ofwel de winstmarge voor de tappers op deze soorten veel groter is ofwel dat vooral deze soorten sterk belast worden. In 1579 bedraagt het verschil voor dubbele clauwaert 2,6 gr. per stoop, de grote accijns bedraagt 1 gr. per stoop of 38,4 % van het verschil. Enkele clauwaert betaalt 0,6 gr. accijns per stoop of 42,8 % van het verschil. Crabellaer betaalt 0,4 gr. accijns per stoop of 50 % van het verschil. Klein bier betaalt 0,1 gr. accijns per stoop of 20 % van het verschil. Hieruit blijkt dat de accijnsbelasting in het jaar 1579 het sterkst doorweegt bij crabellaer en enkele clauwaert doch niet zozeer bij de duurste biersoort nl. dubbele clauwaert. We menen dan ook te mogen besluiten dat op de duurste biersoorten door de tappers de grootste winsten werden gemaakt³⁸.

(37) De groothandelsprijzen worden gegeven per ton, ten behoeve van vergelijking namen we aan dat één ton zestig stopen bevatte. Soms werd de minimum- en maximumprijs genoteerd.

(38) Voor de accijnstarieven zie bijlage 4b.

Tabel 3 : Groothandelsprijzen, per ton, van de biersoorten te Gent verkocht, in schellingen en groten vlaams, 1559-1606 ³⁹.

Jaar	Klein Bier	Crabbelaer	Enkele Clauwaert	Dubbele Clauwaert	Dusse laer	Keyt
1559	2 - 6	3 - 8 4 - 0	6 - 6	-	-	-
1569	2 - 2 2 - 6	3 - 6	"	-	-	-
1577	-	-	"	-	-	12 - 6 13 - 4
1579	2 - 0 2 - 6	4 - 0	6 - 0	12 - 0	-	-
1585	2 - 8	"	"	12 - 0	20 - 0	-
Jan. 1588	-	"	10 - 0	20 - 0	-	-
Juli 1588	-	"	7 - 0	15 - 0	-	-
1594	-	"	"	20 - 0	-	-
1606	-	"	8 - 0	20 - 0	-	-

(39) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 399 - 13 november 1559 / DD fo. 345v - 8 juni 1569 / EE fo. 162v - 6 september 1577 / EE fo. 259v - 16 november 1579 / FF fo. 129 - 1 maart 1585 / FF fo. 332v - 19 januari 1588 / GG fo. 25v - 7 juli 1588 / GG fo. 306 - 27 juli 1594 / HH fo. 157v - 26 oktober 1606.

Tabel 4 : Kleinhandelsprijzen, per stoop, van de biersoorten te Gent verkocht, in groten vlaams, 1522-1588 ⁴⁰.

Jaar	Klein bier	Crabbe laer	Enkele Clauwaent	Dubbele Clauwaent	Dusse laer	Keyt
1522	-	1	1,5	-	-	-
1527	0,5	-	-	-	-	-
1538	-	-	2	-	-	-
1539	-	0,75	1,5	-	-	-
1548	-	2	-	-	-	-
1577	1	1,6	2,3	4,16	-	4,5
1579	"	"	2,6	5	-	5
1585	1,16	2	4	6	8	-
Jan. 1588	-	"	"	8	-	-
Juli 1588	-	"	3,5	7	-	-

(40) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 67v - 13 augustus 1522 / BB fo. 103 - 6 september 1527 / BB fo. 244 - 30 augustus 1538 / BB fo. 254 - 24 december 1539 / CC fo. 66 - 8 mei 1548 / EE fo. 162v - 6 september 1577 / EE fo. 259v - 16 november 1579 / FF fo. 129 - 1 maart 1585 / FF fo. 332v - 19 januari 1588 / GG fo. 25v - 7 juli 1588.

Net zoals in andere steden werden de bierprijzen te Gent met veel vertraging en in ontoereikende mate aan de graanprijzen aangepast. Dit valt zeer duidelijk af te leiden uit de kleinhandelsprijzen. In 1527 kostte een stoop klein bier een halve groot, vijftig jaar later één groot per stoop en in 1585, overigens in volle crisistijd, ongeveer 1,16 gr. per stoop. Ook de prijzen van crabbelaer ondergaan weinig wijzigingen: in 1522 kostte een stoop één groot en in 1579 is deze prijs slechts gestegen tot één groot acht penningen parisis per stoop en tijdens de periode 1585-1588 twee groten per stoop. Enkele clauwaert kent ook vrij weinig prijsstijgingen alhoewel in 1585 een forse stijging tot vier groten per stoop op te merken valt. Het prijsverloop van dubbele clauwaert, vanaf 1573 gebrouwen, is echter minder stabiel.

Over de periode 1527 tot 1585 is de graanprijs te Gent vertienvoudigd en zijn de prijzen van klein bier en crabbelaer nog niet eens verdubbeld, wat erop wijst dat de overheid, net zoals bij de broodprijs, de prijzen van deze biersoorten zo stabiel mogelijk wou houden, omdat vooral zij door het overgrote deel van de werkende bevolking werden verbruikt, voor wie ze een levensnoodzakelijke behoefte vormden.

Het is in dit verband interessant even na te gaan welke hoeveelheden bier deze werkende bevolking zich kon aanschaffen in ruil voor hun totale loonsom. We hebben dit nagegaan enerzijds voor metsers en leidekkers en anderzijds voor metsers- en leidekkersdienders ⁴¹.

Het is duidelijk dat deze ongeschoolde arbeiders zich moeten tevreden stellen met klein bier en crabbelaer, eventueel misschien enkele clauwaert. De toestand voor metsers en leidekkers is wel iets beter, maar we mogen niet vergeten dat deze meesters uit het bouwvak tot de best betaalden behoren ⁴². Niettemin blijft dagelijks verbruik van dubbele clauwaert en vreemd bier ook voor hen onmogelijk, met uitzondering van nu en dan misschien een pint, pot of stoop bij uitzonderlijke gelegenheden. Bovendien wordt de toestand slechter in crisistijd, iets wat de cijfers van 1585 duidelijk aantonen. De duurste biersoort van het moment, nl. de dusselaer, kost 8 groot per stoop, indien een ongeschoolde arbeider zich hiervan 1 stoop wil aanschaffen dan dient hij 57% van zijn totale loonsom hieraan te spenderen, iets wat natuurlijk volkomen ondenkbaar is. Te Antwerpen was de situatie dezelfde. H. Soly rekende uit dat omstreeks 1520 een metserdiender zich in de winter (winterdagloon 6 groten Brabants) en in de zomer (zomerdagloon 8 groten Brabants) respectievelijk 20,5 en 27,3 l. „cleyen bier” (10 miten Brabants per pot) kon aanschaffen ⁴³. Te Gent kon een metserdiender zich in 1527 ca. 27,6 l. klein bier aanschaffen.

In ieder geval zijn zij aangewezen op bierverbruik aangezien het dagelijks gebruik van wijn helemaal onmogelijk is. Indien de best betaalde

(41) Scholliers (E.) - „Lonen te Gent (XVe - XIXe eeuw)”. In: Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant. Brugge, 1965, dl. II, p. 354.

(42) Craeybeckx (J.) - „Grand Commerce...”, p. 42.

(43) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, p. 98, voetnoot 4.

Tabel 5 : Koopkracht, uitgedrukt in liter bier, van metsers- en leidekkerslonen, 1522-1585 (gemiddeld dagloon ; 1522-1527 : 10 tot 12 gr.; 1577-1585 : 24 gr.) met vermelding van de prijs per stoop in groten vlaams.

Soort	1522	1527	1577	1585
Klein	-	0,5 gr./stoop of 46,1 l. - 55,3 l.	1 55,3	-
Crabbelaer	1 23 - 27,6	-	1,6 34,5	2 27,6
Enkele Clauwaert	1,5 15,2 - 18,4	-	2,3 23,9	4 13,8
Dubbele Clauwaert	-	-	4,16 13,1	6 9,2
Dusselaer	-	-	-	8 6,9
Keyt	-	-	4,5 12,2	-

Tabel 6 : Koopkracht, uitgedrukt in liter bier, van metsersdienders- en leidekkerslonen, 1522-1585 (gemiddeld dagloon ; 1522-1527 : 6 gr.; 1577-1585 : 14 gr.) met vermelding van de prijs per stoop in groten vlaams.

Soort	1522	1527	1577	1585
Klein	-	0,5 27,6	1 32,2	-
Crabbelaer	1 13,8	-	1,6 20	2 16,1
Enkele Clauwaert	1,5 9,2	-	2,3 13,8	4 8
Dubbele Clauwaert	-	-	4,16 7,6	6 5,3
Dusselaer	-	-	-	8 4
Keyt	-	-	4,5 7,1	-

arbeiders zich dagelijks 1 liter wijn willen aanschaffen dan kost hen dit één derde en zelfs meer, van hun loon. J. Craeybeckx geeft ter illustratie de volgende voorbeelden : in 1558 verdient een leidekker te Geraardsbergen 8 gr. vlaams per dag, in Rijnwijn uitgedrukt 1,5 l, in 1567 verdient een metsers in dezelfde stad 14 gr. per dag of 3,4 liter wijn uit Poitou. In 1592 kunnen een metsers en ongeschoolde zich te Antwerpen respectievelijk 2,3 l. en 1,375 l. rode wijn aanschaffen in ruil voor hun ganse loon ⁴⁴.

C. Vandenbroeke besluit : „Waar een geschoolde vakman zich tot het midden van de XVe eeuw zowel te Leuven als te Gent ongeveer 3 l. van de beste wijn kon aanschaffen met zijn dagloon, daalde dit tot \pm 1 liter tijdens de tweede helft van de XVIe eeuw” en wijst erop dat deze stijging van de wijnprijzen aanleiding gaf tot een toename van het bierverbruik te Gent tijdens de XVIe eeuw ⁴⁵. Hierop komen we echter meer uitgebreid terug in het hoofdstuk dat zal handelen over het bierverbruik te Gent.

De lonen stijgen in de loop van de XVIe eeuw sneller dan de prijzen van de twee goedkoopste Gentse biersoorten ; dit laat veronderstellen dat de situatie verbetert, doch we mogen de verwatering van de verschillende soorten niet uit het oog verliezen.

Tot slot nog dit, we mogen niet vergeten dat een deel van het loon uit „drinkebier” bestaat of het bier aan de arbeider verstrekt tijdens het werk, al is het niet altijd even duidelijk of dit nu wel of niet in de loonsom is begrepen ⁴⁶.

III. BROUWERS EN TAPPERS

Over het al dan niet bestaan van een strikt onderscheid tussen beide begrippen is tot nu toe slechts weinig studie gemaakt. Uit de literatuur weten we dat te Leuven de tappers mochten brouwen en de brouwers mochten tappen ⁴⁷. Te Lier was dit echter verboden ⁴⁸. Te Gent bewaart men in de voorgeladen hierover het stilzwijgen tot in 1579, wanneer uitdrukkelijk wordt verboden aan de tappers te brouwen en aan de brouwers te tappen ook niet „onder een geleenden naeme”. Bovendien mag een tapper slechts tappen op acht roeden afstand van de dichtstbijgelegen brouwerij ⁴⁹.

(44) Craeybeckx (J.) - „Un grand commerce...”, p. 43.

(45) Vandenbroeke (C.) - „Evolutie van het wijnverbruik te Gent (XIVe-XIXe eeuw)”. In : *Studia Historica Gandensia*, 1975, nr. 194, p. 396 en 398.

(46) Scholliers (E.) - „Lonen te Gent...”, p. 355.

(47) Van Uytven (R.) - „Drinken in het verleden...”, p. 35. „In 1628 brouwen 89 Leuvense tappers nog 18.693 amen bier. In 1723 produceren ze bijna nog 30 % van de totale Leuvense produktie goed bier”.

(48) Lens (A.) - „De Geschiedenis van het Brouwersambacht...”, 5, 1955, p. 107.

(49) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554 en EE fo. 259v - 16 november 1579.

8 roeden : zie voetnoot 98.

1. *De biersoorten die samen mogen gebrouwen worden*

Het stadsbestuur is er steeds voor beducht geweest dat de brouwers de belastingen zouden ontduiken door verschillende biersoorten met elkaar te mengen. Allerlei voorgelaten werden uitgevaardigd met het doel zulke misbruiken te voorkomen.

Tot 1579 mocht elke brouwer alle biersoorten produceren ; het was alleen verboden twee soorten tegelijkertijd te brouwen. Wenste men bijv. van klein bier over te schakelen naar dubbel bier, dan dienden eerst de tonnen klein bier uit de brouwerij verwijderd te worden en in een kelder opgeslagen. Tot 1559 mocht deze laatste zich wel in dezelfde straat als de brouwerij bevinden, maar daarna moest hij er tenminste vier straten van verwijderd zijn ⁵⁰.

Heeft de introductie van dubbele clauwaert in 1573 aanleiding gegeven tot misbruiken? Zeker is alleen dat het stadsbestuur zes jaar later de brouwers verplicht ieder een soort te kiezen waarvan men pas mag afstappen elke drie maanden na schriftelijke verwittiging van de pachters veertien dagen op voorhand. Het bier van de soort die men voordien placht te produceren dient men eerst van de hand te doen alvorens met het brouwen van de andere soort een aanvang te nemen ⁵¹. Enkele clauwaert en crabbelaer mogen wel tegelijkertijd worden gebrouwen in één brouwerij, doch dubbele clauwaert en klein bier dienen afzonderlijk te worden gebrouwen ⁵². In 1585 wanneer dusselaer op de markt komt blijft de toestand ongewijzigd met het verschil dat dubbele clauwaert en dusselaer samen mogen gebrouwen worden ⁵³.

2. *De biersoorten die samen mogen getapt worden*

Ook vanwege de tappers vreesde het stadsbestuur dat zij de verschillende biersoorten zouden vermengen en om dat tegen te gaan schreef men voor dat iedere tapper zich moest beperken tot één of meerdere soorten, echter alle min of meer van dezelfde kwaliteit.

In 1517 wordt voor het eerst hierop de aandacht gevestigd : tappers van dubbel Gents bier, keyt of ander vreemd bier mogen geen klein bier tappen. Van deze laatste soort mogen ze enkel 2 of 3 stopen in hun huis halen, bestemd voor eigen gebruik binnen het gezin ⁵⁴.

In 1527 verbiedt men het samen tappen van crabbelaer, toen nog een dubbel bier, met klein bier ⁵⁵. Clauwaert, de andere dubbele biersoort dient gescheiden van crabbelaer of klein bier getapt te worden, samen met keyt is echter wel toegelaten ⁵⁶. Dit alles wijst erop dat crabbelaer als een tus-

(50) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 103 - 23 mei 1550 en CC fo. 399 - 13 november 1559.

(51) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 259v - 16 november 1579.

(52) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 259v - 16 november 1579.

(53) S.A.G. reeks 93 : FF fo. 129 - 1 maart 1585.

(54) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 54v - 6 maart 1517.

(55) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 103 - 6 september 1527.

(56) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 241 - 23 augustus 1538 en CC fo. 103 - 23 mei 1550.

sensoort dient beschouwd te worden tussen clauwaert en klein bier.

In 1559 wordt nogmaals herhaald dat clauwaert, crabbelaer en klein bier afzonderlijk moeten getapt worden ⁵⁷.

In 1579 mogen crabbelaer en klein bier samen getapt worden. De tappers moeten een bordje uithangen waarop staan een leeuw en een „palmken”. Ze mogen geen andere soorten inleggen. De andere soorten mogen samen getapt worden doch zonder crabbelaer of klein bier. De vereiste tekens zijn voor dubbele clauwaert : een klauw, voor de vier vreemde bieren en de hollandse bieren : het wapen van de stad van herkomst.

Een tapper moet zoveel tekens aanbrengen op het bord als er soorten bij hem worden getapt ⁵⁸. Voor keyt was het vereiste teken reeds vroeger : „het teeken vander gauwe, upgeschildert goutsche keyt” ⁵⁹. Alle drie maanden mogen de tappers van groep veranderen doch moeten zich eerst ontdoen van al hun bier. Dit moet de pachters schriftelijk bericht worden ⁶⁰.

In 1585, bij de opkomst van dusselaer, komt men tot de volgende regeling. Klein bier en crabbelaer samen, doch alleen deze twee. Enkele clauwaert en dubbele clauwaert samen, doch alleen deze twee. Dusselaer en de vier vreemde bieren, samen met het Hollandse bier en het keyt. De tappers van dusselaer moeten een bordje uithangen met teken „XX”, daaronder de prijs (nl. 20 schellingen gr./ton). Ook de andere tappers moeten vanaf nu de prijs aanbrengen op hun bordjes ⁶¹.

In 1588 is de toestand als volgt. Enkele clauwaert en crabbelaer zeker niet samen. Dubbele clauwaert mag men tappen met één van de twee soorten enkele bieren, nl. enkele clauwaert of crabbelaer, doch ook met de vier vreemde (buitenlandse) bieren, de „inlandsche” en het keyt ⁶². We merken op dat de dusselaer dan niet meer wordt gebrouwen.

Vanaf 1606 mag elke tapper slechts één soort tappen ⁶³.

IV. DE ACCIJSINNING

De ganse wetgeving op de accijnsinning neemt pas een serieuze omvang aan vanaf 1540. Het is ook dan dat de opstand van de stad Gent tegen de vorst beëindigd wordt. Karel V krijgt weer gezag over Gent en men gaat over tot de oprichting van het „Spanjaardenkasteel”. Het verband met de toenemende controle op de accijnzen, een voornaam inkomstenbron voor de stad, lijkt ons evident. Opvallend is ook dat op het einde van de jaren zeventig weer een hele reeks verordeningen verder worden uitgewerkt en er vele nieuwe bijkomen. Het verband met de Gentse Calvinistische Republiek ligt voor de hand. Gent gaat over tot nieuwe vestingswerken in de

(57) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 399 - 13 november 1559.

(58) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 159v - 16 november 1579.

(59) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 343 - 27 mei 1558.

(60) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 259v - 16 november 1579.

(61) S.A.G. reeks 93 : FF fo. 129 - 1 maart 1585.

(62) S.A.G. reeks 93 : FF fo. 332 - 19 januari 1588.

(63) S.A.G. reeks 93 : HH fo. 157v - 26 oktober 1606.

periode 1577-1581 wanneer een „nieuwe gebastioneerde omheining” wordt opgericht. We kunnen slechts verwijzen naar de studie hierover door André Despretz, die trouwens duidelijk aantoonde dat men een deel van de kosten heeft gefinancierd met bijkomende belastingen op het bier⁶⁴. Zo bijv. kunnen we zelf vermelden: de belasting van 5 groten op elke ton bier om te voorzien in de fortificatie van de stad op 6 september 1577⁶⁵ en is het de stad toegestaan vanaf 17 juni 1578 „half assijse” te heffen ten laste van alle tappers wonende op een mijl rond de stad beginnend aan de „bevrjijgracht”⁶⁶.

1. *Algemene organisatie*

Vanaf 1540 wordt de pachters toegestaan op alle uren, zowel overdag als 's nachts, een onderzoek in te stellen bij de brouwers en ook bij de tappers. Dit gebeurt met de bedoeling de pachters volledig op de hoogte te stellen „van 't bringhen ende useren vanden voornomden Ghendtschen bieren”⁶⁷.

Dan verschijnt ook voor het eerst de verordening die steeds weer als één der eerste artikelen voorkomt, ook in de latere ordonnanties van het begin der XVIIe eeuw. De brouwers moeten nl. alvorens ze beginnen te brouwen de pachter hiervan berichten door middel van een „billiet” waarop vermeld staat „de lynghde ende hoevele tonnen” van hun brouwsel⁶⁸.

Vanaf 1542 wordt hieraan toegevoegd dat het overgegeven „billiet” door de brouwers dient ondertekend te zijn of van hun zegel voorzien. Zo ook wanneer het brouwsel klaar is en men gereed is om te tonnen moeten de pachters hiervan op voorhand worden verwittigd. Tenslotte wordt nog gezegd dat „uitvarend” bier vrijgesteld van accijnsbetaling niet buiten de brouwerij mag gevoerd worden tenzij diegene die het komt halen, of de brouwer zelf, een „billiet” bekomen heeft van de pachter dat bewijst dat het wel degelijk bier is bestemd voor de uitvoer⁶⁹.

In 1543 is het de pachters ook toegestaan van de brouwers te eisen op alle momenten onder eed verklaringen af te leggen betreffende hun handelingen⁷⁰. De brouwers moeten de pachters eveneens elke week berichten over de hoeveelheden bier die ze leverden aan diverse personen vrijgesteld

(64) Despretz (A.) - „Stadsversterkingen en Burgerwacht tijdens de Instauratiejaren der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)”. Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nieuwe reeks, dl. XX, 1966, blz. 3-18 of in *Studia Historica Gandensia* nr. 64, Gent 1967.

(65) S.A.G. reeks 93: EE fo. 162v - 6 september 1577.

(66) S.A.G. reeks 93: EE fo. 206 - 13 juni 1578. Zie ook:

— Soly (H.) - „De Brouwerijonderneming van Gilbert Van Schoonbeke (1552-1562). In: *B.T.F.G.*, 45, 1968, p. 339. Sinds 1516 is de stad in deze heerlijkheden (Berchem en Borgerhout) halve accijns gaan heffen op alle dranken die er gesleten werden.

— Hallema (A.) en Emmens (J.H.) - „Het Bier en zijn Brouwers”. A'dam 1968. Over de verschillende mogelijkheden tot frauderen: pp. 132-143.

(67) S.A.G. reeks 93: BB fo. 277 - 10 december 1540.

(68) S.A.G. reeks 93: BB fo. 278 - 10 december 1540.

(69) S.A.G. reeks 93: BB fo. 297 - 3 juni 1542.

(70) S.A.G. reeks 93: BB fo. 329 - 8 februari 1543.

van accijnsbelasting⁷¹. De „vrije personen” dienen bovendien alle drie maanden aan te geven hoeveel bier ze van iedere brouwer ontvangen hebben⁷².

Vanaf 1545 moeten de brouwers iedere maand berichten, dit alles via een „billiet”, hoeveel ze leverden bestemd voor de uitvoer⁷³. In feite zijn er drie manieren om bier accijnsvrij te maken, nl. als het bestemd is voor de uitvoer, voor „vrije personen” of „ten zuerenen”⁷⁴.

Het is pas in 1546 dat ook de tappers, waarschijnlijk de grootste afnemers van het bier, verplicht worden, alvorens ze bier kunnen bekomen uit de brouwerijen, een „teecken” te hebben van de pachters. De brouwer mag ook geen bier leveren „zonder te hebben 't zelve teecken in alder manieren zo 't zelve gheobserveert es gheweest vanden uitvaerende bieren”. Bovendien mogen ook de biervoerders geen bier vervoeren zonder dat ze het desbetreffende „teecken” gezien hebben⁷⁵.

Van nu af moet men voor alle bier dat men wil betrekken uit de brouwerij naar keuze een „billiet” (of „teecken”) halen bij de pachters van de soort die men verlangt te kopen. De brouwer neemt dit „billiet” in ontvangst en het bier wordt vervoerd als de biervoerders het gezien hebben. Gedurende de periode die hieraan voorafging, nl. vanaf de ordonnantie van 3 juni 1542 tot deze van 24 september 1546, is het controlesysteem eigenlijk nog beperkt tot de activiteit van de brouwer. De koper dient enkel de pachters te verwittigen via een „billiet” als hij accijnsvrij bier voor de uitvoer wil bekomen, zoals de ordonnantie van 3 juni 1542 uitwijst.

Als de pachters bij de brouwers op bezoek komen, nadat de brouwers zoals reeds gezegd eerst de pachters verwittigd hebben, dan nemen deze laatsten kennis van „lynghe vander wersse”⁷⁶ en pegelen ze „op de backen”. Ze stellen samen met de brouwers een uur vast „omme de wersse te vergaderen” en het is de brouwers verboden vóór dat uur aan de „wersse” te komen. Als dat bier dan gebrouwen is en getond, dan moeten de brouwers dit bier uit hun brouwerij voeren en in een kelder leggen aan de overkant van de straat. Dit laatste moet slechts geschieden als ze een andere soort wensen te brouwen, als ze daarentegen verder brouwen van dezelfde soort, dan is dit niet nodig en mag het bier in de brouwerij blijven⁷⁷.

Er wordt eveneens uitdrukkelijk verboden meer accijnsvrije „billietten” bij de pachters te halen dan er in werkelijkheid accijnsvrij bier naar de schepen (als voor de uitvoer bestemd) of naar „vrije personen” wordt gebracht. Zo moeten de biervoerders eerst in de brouwerij gaan kijken of het bier klaar staat om het direct te kunnen laden en te vertrekken⁷⁸.

(71) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 325 - 28 november 1543.

(72) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 325 - 28 november 1543.

(73) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 12 - 24 juli 1545.

(74) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 13v - 8 augustus 1545.

(75) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 37 - 24 september 1546.

(76) Verwijs (E.) en Verdam (J.) - „Middelnederlandsch Woordenboek”, Wersse : bij brouwers : het siroopachtig afkooksel, het suikersap, dat men uit het mout kookt als men bier brouwt.

(77) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 103 - 23 mei 1550.

(78) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 103 - 23 mei 1550.

Dit laatste waarschijnlijk om het ganse systeem vlotter te laten verlopen zodanig dat de pachters weer zo snel mogelijk te weten komen of het bier wel degelijk is uitgevoerd of geleverd aan „vrije personen”. Een snel verloop stelt hen immers in de mogelijkheid om vaker hun balans op te maken. Vanaf 1554 zijn de „billietten” enkel nog geldig gedurende één dag en zijn ze eveneens persoonsgebonden en geldig voor de soorten en hoeveelheid erop vermeld ⁷⁹.

De brouwers moeten de „billietten” die zij aldus ontvangen van de kopers (of misschien een dubbel ervan) terugbrengen op het kantoor en daar onder eed verklaren dat deze leveringen ook op deze wijze zijn gebeurd. Niettemin stelt men vast dat meer bier wordt verkocht dan de pachters overgegeven wordt ⁸⁰. Men stelt dat ook de pachters de voorgeschreven ordonnanties moeten naleven en niemand mogen bevoordelen ⁸¹. Als een brouwer meer verkoopt dan hij aangeeft dan moet hijzelf de accijns betalen en zelfs viermaal zoveel plus nog een fikse boete ⁸².

Ook de brouwer moet een „billiet” bezorgen aan de pachters wanneer hijzelf het initiatief neemt bier uit zijn brouwerij te laten voeren. Dit moet inhouden : de hoeveelheid, de soort en aan wie geleverd, vrij van accijns, voor uitvoer bestemd of aan volle accijns onderworpen ⁸³. De brouwer kan dus zelf ook het initiatief nemen net zoals de tapper. Als dit „billiet” van de brouwers de pachters bereikt dan geven deze laatsten op hun beurt een „billiet” aan de biervoerders die vervolgens het bier aan de brouwerij gaan ophalen. Deze biervoerders laten dan hun „billiet” achter bij de brouwer die op het einde van de week deze terugbrengt naar de pachter ⁸⁴. Dit laatste gebeurt dus ook wanneer de tapper het initiatief neemt naar de pachters te gaan. Deze teruggebrachte „billietten” moeten dan overeenstemmen met de door de pachters uitgegeven „billietten” ⁸⁵. Men stelt trouwens duidelijk dat de brouwers ook accijns moeten betalen op het verbruik van hun huisgezin. De brouwers zijn zelf ook verantwoordelijk voor de handelingen van hun huisgezin, meiden en knechten ⁸⁶.

Op 8 juni 1569 wordt het de brouwers echter verboden nog langer zelf „billietten” te halen op het accijnskantoor. Dit mag van dan af enkel nog gebeuren door de slijters, biervoerders of schippers ⁸⁷. Deze ordonnantie maakt niet duidelijker hoe de brouwers zichzelf en hun huisgezin nu van bier voorzien. Waarschijnlijk wordt dit onderling geregeld met de pachters. We lezen immers in de ordonnantie van 23 juni 1564 dat de brouwers accijns dienen te betalen op hun eigen verbruik tenzij echter

(79) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(80) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 132 - 5 juni 1551.

(81) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 155 - 9 mei 1552.

(82) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(83) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(84) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(85) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(86) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(87) S.A.G. reeks 93 : DD fo. 349 - 8 juni 1569.

de pachters anders beslissen ⁸⁸. Was het de pachters niet verboden iemand te bevoordelen ⁸⁹?

Dit alles is vrij eenvoudig als we maar voor ogen houden dat hij die het initiatief neemt een „billiet” te halen op het kantoor daar dan ook dadelijk accijns betaalt in ruil voor het „billiet”, accijns die hij later moet zien terug te krijgen bij de verkoop van het bier, tenzij hij het zelf wenst te verbruiken; het is immers een verbruiksbelasting.

Volgen hier nog enkele aanvullende verordeningen.

- De brouwers mogen beginnen te brouwen tussen bamis en pasen, vanaf 6 uur en tussen pasen en bamis vanaf 5 uur.
- De voordeur van de brouwerij moet tenminste „up de clincke”, of open staan, zodat de pachters altijd binnen kunnen terwijl de brouwer aan het werk is ⁹⁰.
- De geschillen die zouden kunnen rijzen aangaande de kwaliteit van het bier zullen worden beslecht door de gezworenen van het brouwersambacht en ieder ander hiertoe door de magistraat aangeduid.
- De brouwers mogen geen bier weggeven of vergaderingen van gebuurten of gezelschappen in hun brouwerij laten doorgaan ⁹¹.
- De pachters moeten steeds beschikbaar zijn op hun kantoor, nl. in de ochtend na het luiden van de werkklok tot 12 uur en dan van 13 uur tot de werkklok 's avonds. Uitzondering wordt gemaakt voor de zondagen, heiligdagen en feestdagen; dan moeten ze maar open zijn van 8 tot 10 uur en van 13 tot 15 uur. Op de vier hoogtijden is het kantoor gesloten ⁹². In 1579 wijzigen de openingsuren van het accijnskantoor lichtelijk. In de zomer (15 maart - 15 september) open van 6 uur tot 11.30 uur en van 13 uur tot 17 uur. Tijdens de winter (15 september - 15 maart) open van 8 uur tot 11.30 uur en van 13 tot 15.30 uur. Tijdens de sluitingsuren moet trouwens al het bier van de straat zijn, zowel bij de tappers, brouwers of biervoerders, anders wordt het aangeslagen ⁹³.
- De „billietten” waarvoor wel accijns betaald is en niet tot uitvoering zijn gekomen omdat er bijv. geen bier beschikbaar was in de desbetreffende brouwerijen, moeten teruggebracht worden op het accijnskantoor, de volgende dag zijn ze immers niet langer van kracht ⁹⁴.
- In 1569 wordt nauwkeurig vastgesteld wanneer de brouwers elke week de „billietten” moeten overbrengen op het kantoor, nl. op woensdag en zaterdag om 14 uur. Ze zullen daar dan vergeleken worden „jeghens de clatten vanden voornoemden comptoire” ⁹⁵. Het is duidelijk dat ze er niet te weinig mogen overbrengen.

(88) S.A.G. reeks 93: DD fo. 133 - 23 juni 1564.

(89) S.A.G. reeks 93: CC fo. 153 - 9 mei 1552.

(90) S.A.G. reeks 93: CC fo. 149 - 9 november 1551.

(91) S.A.G. reeks 93: CC fo. 399 - 13 november 1559.

(92) S.A.G. reeks 93: CC fo. 399 - 13 november 1559.

(93) S.A.G. reeks 93: EE fo. 259v - 16 november 1579.

(94) S.A.G. reeks 93: DD fo. 4v - 8 november 1560.

(95) S.A.G. reeks 93: DD fo. 345 - 8 juni 1569.

We kunnen hier nog aan toevoegen dat vanaf 1599 de brouwers de „billietten” moeten tekenen met een „G” alvorens het bier mag worden vervoerd ⁹⁶.

- De tappers zijn verplicht onder eed op elk moment te verklaren aan de pachters hoeveel bier ze in hun kelders liggen hebben ⁹⁷. Ze moeten tappen op 8 roeden ⁹⁸ afstand van een brouwerij, tenzij de pachters met een andere ligging akkoord gaan ⁹⁹.
- Bovendien krijgen de tappers afslag van accijns op de 31e ton die ze inleggen. Het tappen tijdens de hoogmis op zon- en feestdagen is verboden ¹⁰⁰.

2. De accijnzen

Betreffende de verschillende soorten belastingen geheven op het bier te Gent gebrouwen, ingevoerd of uitgevoerd, vinden we geen informatie in de voorgeladen. Via de rekeningen van de grote accijnzen en deze van het ongeld kunnen we de tarieven wel opgeven. De „impositierekeningen” hebben we niet nagekeken omdat ze ons niet beter konden informeren over productie, uitvoer en invoer van bier te Gent.

In bijlage ¹⁰¹ vindt men de tarieven (per ton) van de grote accijnzen, waarop we hier nog enkele aanvullingen zouden willen aanbrengen tot ons gekomen na studie van de stadsrekeningen. Dank zij deze reeks kunnen we nog even verder teruggrijpen in het verleden dan de rekeningen van de grote accijnzen ons toelaten.

In 1554 zijn de tarieven van de grote accijnzen per ton voor de verschillende biersoorten als volgt :

- klein bier : - slete (plaatselijk gebruik) 10 gr.
- crabbelaer : - slete 2 schellingen
 - zuur bier 6 gr.
 - uitvoer 6 gr. en vanaf 1574 3 gr.
- clauwaert : - slete 3 schellingen
 - uitvoer 6 gr. en vanaf 1559 4 gr.
- keyt : - slete 2 schellingen
- de andere buitenlandse biersoorten : in 1545 : 3 schellingen 4 gr. en vanaf 1559 : 4 schellingen 2 gr.

De grote accijnzen blijven over de periode 1554-1609 vrij stabiel althans wat betreft enkele clauwaert, crabbelaer en klein bier. De uitvoer-

(96) S.A.G. reeks 93 : HH fo. 49 - 8 juni 1599.

(97) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 132 - 5 juni 1551.

(98) 8 roeden = 30,8 m. Zie : „Tables de conversion ou réduction des anciens poids et mesures des différentes communes du département de l'Escaut”, par citoyen Aubert. Eén Gentse roede = 3,854 m.

(99) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 399 - 13 november 1559 en EE fo. 259v - 16 november 1579.

De ordonnantie van 13 november 1567 stelt echter 50 roeden.

(100) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 259v - 16 november 1579.

(101) Zie bijlage 4 b

belasting op enkele clauwaert en crabbelaer daalt zelfs. Het zijn de belastingen op de sterkste biersoorten die aan tariefschommelingen onderhevig zijn, nl. dubbele clauwaert, dusselaer, keyt en de vier vreemde biersoorten (Oosters, Hamburgs, Jupen, Engels). Het is ook deze laatste groep ingevoerde soorten die het sterkst belast wordt. Vooral in het midden der jaren tachtig stijgen de tarieven op deze dure soorten. In het begin van de jaren negentig kunnen we een zekere daling vaststellen doch de accijnzen op de invoer blijven hoog.

Tot slot willen we er de aandacht op vestigen dat de uitvoer praktisch niet belast werd in vergelijking met het plaatselijk verbruik (slete) en de invoer. De stad voert een bewuste belastingspolitiek om de uitvoer te stimuleren¹⁰². Volgen hier dan de tarieven van het ongeld op de verschillende soorten te Gent gebrouwen en ingevoerd. Deze belasting betaald door de brouwers en invoerders, was vrij gering in vergelijking met de accijnzen. De tarieven per ton waren als volgt :

Voor de periode 1568-1622 :

— Klein bier :	- Brouwers : 3 gr./brouwsel (16 tonnen) = 0,1875 gr./ton.
	- „Huuslieden” : 0,25 gr./ton.
— Crabbelaer :	1 blanke/ton - 1,5 gr. Drinkebier : 15 gr./100 ton = 0,15 gr./ton.
— Enkele Clauwaert :	9 zeskens/ton - 9 maal 6 miten = 2,25 gr./ton. Drinkebier : 20 gr./100 ton = 0,2 gr./ton.
— Dubbele Clauwaert :	4,5 gr./ton, vanaf 1592 : 5 gr./ton. Drinkebier : 0,6 gr./ton (5 schelling./100 ton).
— Dusselaer :	5 gr./ton.
— Invoer :	4,5 gr./ton en vanaf 1585 : 5 gr./ton.

Ook de ongelden blijven vrij stabiel over de periode 1568-1622, enkel de duurste soorten kennen een tariefverhoging.

Opmerking : de drinkebieren, steeds belast per 100 ton, worden genoteerd in de „rekeningen van de grote accijnzen” tot in 1598 wanneer men ze noteert in de „ongeldrekeningen”.

3. *Vrijstelling van bieraccijns*

Niet iedereen is verplicht accijns te betalen. Er zijn ook te Gent vrijgestelden van accijnsbelasting, meer bepaald de geestelijken en sommige leden van het wereldlijk bestuur. Daar de belastingvrijheid sterk plaatsgebonden is spreekt men van „vrije plaatsen”.

Reeds in 1501 wordt de burgers verboden te gaan drinken op deze plaatsen¹⁰³. In 1529 wordt uitdrukkelijk verboden bier te gaan halen bij de geestelijken van „sente Verhilden”¹⁰⁴. Dit wordt als nadelig gezien voor

{102} Van Uytven (R.) - „Drinken in het verleden...”, p. 19.

{103} S.A.G. reeks 93 : BB fo. 24 - 17 december 1501.

{104} Sint-Veerle : Gentse parochie.

de pachters van dubbele Gentse bieren en voor de stad, en dus voor het algemeen belang ¹⁰⁵.

Deze geestelijken drinken blijkbaar enkel dubbele bieren ¹⁰⁶. Deze ordonnanties komen veelvuldig voor in de loop van de XVIe eeuw en worden meestal in hun zelfde vorm herhaald. Waarschijnlijk wordt aan deze bepaling door de bevolking weinig gevolg gegeven en is het de stad ook niet mogelijk deze fraude volledig tegen te gaan. Men spreekt zelfs van : „... groote excessen die daghelicx ghebeuren ende gheschien inde kelder vanden canonicken en cappelanen van sente Veerlen” ¹⁰⁷. Het was eveneens gebruikelijk daar bier te gaan halen om dan thuis te drinken ¹⁰⁸. We vragen ons af welke rol de geestelijken hierbij speelden en welk deel van de bevolking hier zijn dorst ging lessen.

In 1554 wordt nog eens duidelijk gemaakt welke plaatsen bedoeld zijn. Eerst en vooral de twee kelders van „Sint Pharaïlden” doch nu ook de kelder van Sint-Pieters, het kapittel van Sint-Baafs en de kelder van de „vierschaere van spittaet int princen hof”. Zo ook alle andere „vrije plaetsen”, wat laat veronderstellen dat er nog meer waren. Men noemt meer bepaald het „nieu casteel” ¹⁰⁹.

Vooraf met betrekking tot dit nieuwe kasteel in aanbouw schijnen nogal wat problemen gerezen te zijn. Zo ook met soldaten die worden gehuisvest bij de burgers zelf. Deze Spaanse soldaten waren vrijgesteld van accijnsbelasting en hiervan wordt meegeprofiteerd door de ganse familie waar zij logeren ¹¹⁰. Het is eveneens gebruikelijk bier te halen in dit „Spanjaardenkasteel”. Dit gebeurt zelfs door kinderen in opdracht van de volwassenen : „... voor eenen penninck treckende alzo danof proffijjt” ¹¹¹. Blijkbaar wordt in dit kasteel zelf ook te veel gedronken. Dit leidt tot wanorde onder de soldaten. Zo wordt in 1577 opgelegd dat enkel nog crabbelaer en enkele clauwaert zal mogen getapt worden binnen het kasteel. Zwaardere biersoorten zijn er verboden ¹¹². Het is tevens verboden „banquetten” te organiseren op deze vrije plaatsen ¹¹³.

In het laatste kwart van de XVIe eeuw blijkt vooral het „buitendrinken” een probleem geworden te zijn. Het wordt verboden nog langer buiten de Keizerspoort ¹¹⁴ te gaan drinken ¹¹⁵. Dit is nadelig voor de stadsinkomsten en de stad dreigt met accijnsverhoging als er geen verandering in komt ¹¹⁶. Waarschijnlijk zou dit het „buitendrinken” alleen maar in de hand gewerkt hebben daar men, vooral omwille van de hoge prijzen bin-

(105) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 134v - 2 september 1529.

(106) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 145 - 1530-31 : „keyt, dobbel inbrauwen of ander vremt”.

(107) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 145 - 1530-31.

(108) S.A.G. reeks 93 : BB fo. 145 - 1530-31.

(109) S.A.G. reeks 93 : CC fo. 216 - 29 mei 1554.

(110) S.A.G. reeks 93 : DD fo. 270 - 13 november 1567.

(111) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 92 - 7 juli 1575 en EE fo. 19v - 3 juni 1573.

(112) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 164 - 20 september 1577.

(113) S.A.G. reeks 93 : DD fo. 4v - 9 november 1560.

(114) Keizerspoort : huidige Brusselse poort.

(115) S.A.G. reeks 93 : GG fo. 1 - 4 mei 1588.

(116) S.A.G. reeks 93 : GG fo. 176v - 24 mei 1591.

nen de stad, gaat drinken buiten de muren waar slechts „half assijse” wordt geheven ¹¹⁷. Dit gebeurt vooral buiten de Keizerspoort, de Sint Lievenspoort en op het „land van Aelst binnen der mijle” rond de stad. Op Ledeborg wordt het toegestaan. De vraag is waarom daar wel ¹¹⁸.

V. HET AANDEEL VAN DE BIERBELASTINGEN IN HET GEHEEL VAN DE STADSONTVANGST

Alvorens dieper in te gaan op produktie, invoer, uitvoer en verbruik van bier te Gent, zouden we eerst het belang van de biernijverheid willen aantonen en dit kan men best afleiden uit het aandeel van de bierbelasting in de totale stadsontvangst. We gebruikten hierbij de bijna volledig bewaarde stadsrekeningen die berusten op het stadsarchief te Gent ¹¹⁹. Aanvankelijk was het onze bedoeling vijfjaarlijkse steekproeven te nemen doch soms was het gewenste jaar niet voorhanden of onvolledig waardoor de gekozen jaren iets verder uit mekaar kwamen te liggen. Alle cijfers werden naar boven of naar beneden afgerond ¹²⁰.

We hoopten dat de stadsrekeningen ons zouden inlichten over de produktie, invoer en uitvoer van elke biersoort, doch deze detailinformatie was niet aanwezig. Vóór 1582 maakt men nog wel onderscheid tussen de verschillende biersoorten doch binnen deze ontvangsten per soort wordt de inkomst van azijnbieren en voor de uitvoer bestemd bier niet gescheiden geboekt van het verbruik binnen de stad (de „slete”). Na 1582 worden de ontvangsten op een volledig andere manier gegroepeerd en is het onderscheid per soort niet meer te maken.

In bijlage worden deze gegevens uit de stadsrekeningen in tabelvorm weergegeven. De verschillende belastingen zijn als volgt, voor de periode 1451-1582 ¹²¹.

A. *Ontvangsten van „inbrauwene bier”*

Deze ontvangsten worden vermeld over de hele periode zonder nadere verduidelijking op welke soorten bier ze betrekking hebben of welk soort belasting het hier betreft. Tot 1465 noemt men deze belasting nog „ontvangsten van het oude ongeld” ¹²².

Vanaf 1477 wordt geen melding meer gemaakt van ontvangsten op de „nieuwe accijnzen van het inbrauwene bier”, wat voordien wel het geval was. Er wordt ook geen melding meer gemaakt van inkomsten uit invoerbelastingen. Deze laatste worden pas weer later vermeld vanaf 1509. Het is opvallend dat samengaan met het verdwijnen van nadere gegevens i.v.m. de accijnzen, en alleen nog de ontvangsten van het „inbrauwene bier” ver-

(117) S.A.G. reeks 93 : EE fo. 206 - 13 juni 1578.

(118) S.A.G. reeks 93 : HH fo. 49 - 8 juni 1599.

(119) S.A.G. reeks 400 : „Stadsrekeningen”.

(120) Dit geldt voor alle rekeningen die we in bijlage onderbrachten.

(121) Zie bijlage 1 a.

(122) S.A.G. reeks 400, nr. 21.

meld worden (waarschijnlijk het ongeld), de totale ontvangsten op het plaatselijk gebrouwen bier zeer sterk dalen.

Zo dienen we ons tot 1528 tevreden te stellen met de vage omschrijving „inbrauwene bier” wanneer men het heeft over klein bier en de twee bestaande dubbele biersoorten, nl. crabbelaer en clauwaert. Vanaf 1528 worden de ontvangsten op de „dubbele inbrauwene bieren” afzonderlijk geboekt, men doelt op crabbelaer en clauwaert, doch vermeldt het niet uitdrukkelijk. De resterende inkomsten vermeld onder het „inbrauwene bier” hebben aldus waarschijnlijk betrekking op het klein bier. Zo is het best mogelijk dat wanneer in 1545 melding wordt gemaakt van ontvangsten op de „enkele inbrauwene bieren” hiermee de accijnzen (verbruiksbelasting) op het klein bier bedoeld zijn en onder de rubriek „inbrauwene bier” de ongelden (produktiebelasting) op het klein bier gebrouwen door de brouwers en door de burgers zelf (de zgn. „huusbrauten”). Volgens de cijfers is dit best mogelijk : de ontvangsten van „inbrauwene bier” bedragen volgens de stadsrekeningen in het jaar 1574-1575 twaalf pond en volgens de ongeldrekeningen op het klein bier van hetzelfde jaar waren de ontvangsten 12 pond¹²³.

Wat verstaat men nu onder het begrip „ongeld”? Volgens H. Van Werveke was het ongeld „een onrechtstreekse belasting op de produktie, den invoer, den verkoop in de stad”. Meer bepaald met betrekking tot wijn, bier, ramen, poorten, vismarkt en vleeshuis, koren en turf, m.a.w. de zeven grote pachten die we steeds terugvinden bij aanvang van de ontvangsten in de stadsrekeningen. Meer bepaald in verband met het bier waren de belaste waren : mout, bier, oosters- en engels bier. De belastingsschuldige was de brouwer en de poorter die voor eigen gebruik brouwt¹²⁴. De benaming blijft tijdens de XVIe eeuw, nl. als „onghelden vande bieren die men aldaer licht (in de stad Gent) ende ontfangt vanden brauwers der voorsz. stede, vanden insetenen der selver stede als vanden uutvarenden ten platten lande metgaders vanden huuslieden brauwende binnen haerliedder huusen ter slete van huerliedder mesnage”¹²⁵. Ook op de ingevoerde biersoorten diende men ongeld te betalen¹²⁶ en deze ontvangsten werden steeds genoteerd in de ongeldrekeningen, bij de ongelden van de sterkste Gentse biersoort van het moment en werden ook volgens hetzelfde tarief belast. Vóór 1573 worden ze genoteerd bij enkele clauwaert, nadien bij dubbele clauwaert die in hetzelfde jaar ontstaat en vanaf 1585 bij duslaer tot deze eind jaren tachtig verdwijnt en dubbele clauwaert weer de sterkste biersoort wordt¹²⁷.

(123) S.A.G. reeks 463.

(124) Van Werveke (H.) - „De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen”. Brussel, 1934, p. 202 en p. 207.

(125) S.A.G. reeks 463.

(126) S.A.G. reeks 93 : FF fo. 106 - 22 november 1584.

(127) S.A.G. reeks 463.

B. *Ontvangsten van „vreemd” bier*

Het betreft hier keyt en de vier vreemde biersoorten, nl. Oosters, Hamburgs, Jupen en Engels. Tijdens de periode 1479-1509 vinden we echter geen ontvangsten terug in de stadsrekeningen. Vóór 1479 werden deze wel vermeld. Het is ons niet duidelijk wat hiermee gebeurd is. Deze ontvangsten staan ook niet geboekt samen met de wijnontvangsten of bij één van de andere pachten. Niettemin weten we zeker dat voor de eerste helft der XVIIe eeuw gemiddeld 15 % van de totale hoeveelheid bier verhandeld te Gent, ingevoerd was¹²⁸. Deze invoer werd in vergelijking met het eigen bier veel sterker belast. In het jaar 1528-1529 draagt de belasting op de invoer voor 66,3 % bij in de totale bierbelasting en voor 23,1 % in de totale stadsontvangst. De belasting op de eigen biersoorten draagt slechts bij in de totale stadsontvangst voor 11,7 %¹²⁹.

C. *Ontvangsten van de „dubbele inbrauwene bieren”*

Bedoeld zijn crabbelaer en clauwaert, vanaf 1554, wanneer clauwaert afzonderlijk werd genoteerd, enkel nog crabbelaer. Vanaf 1559 maakt men voor crabbelaer onderscheid tussen de ontvangsten van de accijnzen en van het ongeld (onder mekaar vermeld in bijlage). Voor clauwaert maakt men dit onderscheid reeds vanaf 1554.

D. *Ontvangsten van de „enkele inbrauwene bieren”*

Waarschijnlijk de accijnzen van het klein bier.

E. *Clauwaert*

Ontvangsten van accijns- en ongeldbelasting. Vanaf 1573 worden enkele en dubbele clauwaert samen geboekt.

F. *Uitzonderlijke belastingen, niet nader verduidelijkt op crabbelaer en en clauwaert*

G. *Bijkomende belasting*

Waarschijnlijk i.v.m. de fortificatie althans vanaf 1577, op dubbele clauwaert, enkele clauwaert, poortersbier, azijnbier en drinkebier.

Vanaf 15 augustus 1582 gaat men systematischer te werk en rangschikt men de ontvangsten volgens de bestaande belastingssoorten.

Het is niet langer mogelijk onderscheid te maken tussen de verschillende

(128) S.A.G. reeks 160, nr. 24.

(129) Zie bijlage 1 a.

biersoorten, men kan echter wel het aandeel van de verschillende belastingssoorten in de totale ontvangst tegen elkaar afwegen ¹³⁰.

A. De „grootte assijzen” op dubbele clauwaert, enkele clauwaert, keyt en andere hollandse bieren, de vier vreemde bieren, nl. Oosters, Hamburgs, Jupen, Engels ; het klein bier en de „huusbieren”.

B. *Het ongeld* van dubbele clauwaert, keyt, enkele clauwaert, crabbelaer, klein bier en de „huusbieren”.

C. De „*Impositie*” op dubbele clauwaert, enkele clauwaert, crabbelaer, vreemd bier en de „huusbieren”. Ten laste van de „tappers, hostellers, mesnagiers, huuslieden”. Vanaf 1598.

D. *Een tijdelijke en bijzondere belasting*, nl. 5 schellingen op elke ton dubbel bier gesleten bij de tappers en de „cabarettiers”.

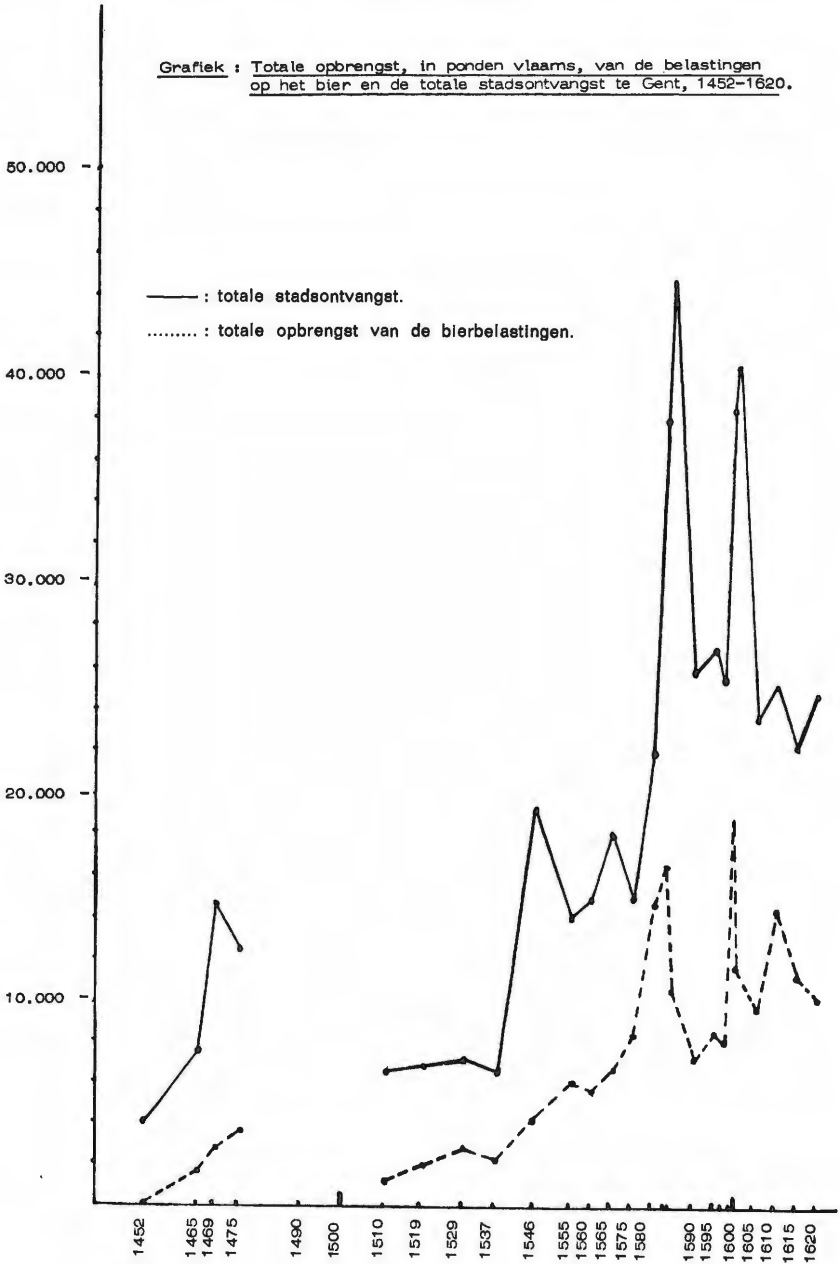
Omwille van de vele moeilijkheden, hoofdzakelijk te wijten aan een gebrek aan detaillering van de stadsrekeningen, dienen we ons tevreden te stellen met enkele totaalcijfers voor alle biersoorten samen. Volgt dan nu in het kort de interpretatie van deze resultaten (zie grafiek).

We stellen een steeds stijgende ontvangst van de bierbelastingen vast van 1451 tot 1475, nadien verkeren we echter in onzekerheid over de volledigheid van de bron. Na 1475 wordt geen melding meer gemaakt van de accijnzen en na 1478 vinden we ook geen inkomsten van de invoerbelasting meer terug. Deze laatste wordt pas weer genoteerd vanaf 1509. In de veronderstelling dat onder de rubriek „inbrauwene bier” (A) enkel het ongeld van het klein bier bedoeld is en niet de accijnzen, dan kunnen we pas op een zekere volledigheid van de bron rekenen vanaf 1528, wanneer ook de inkomsten op de dubbele Gentse biersoorten worden vermeld. Tussen 1529 en 1545 vindt een forse stijging van de ontvangsten op het bier plaats en deze stijgende lijn loopt door tot ca. 1555. Op het einde van de jaren vijftig valt een lichte daling waar te nemen doch tijdens de periode 1560-1583 stijgen de inkomsten op het bier, van 5.870 £ in 1559-60 tot 16.502 £ in 1582-83. Deze forse stijging tijdens de jaren zeventig staat onmiskenbaar in verband met het ontstaan van dubbele clauwaert in 1573, die een groot deel van de accijnsbelasting op zich neemt en het verband met de nieuwe vestingswerken is eveneens overduidelijk. Een groot deel hiervan wordt trouwens gefinancierd door nieuwe en uitzonderlijke belastingen op het bier ¹³¹. Vervolgens stellen we een forse daling vast na 1583 tot 1597 waarna de inkomsten zich weer herstellen en hun piek bereiken in 1599. Deze forse stijging blijkt echter uitzonderlijk en van tijdelijke aard te zijn aangezien het jaar nadien, in 1600, de ontvangsten reeds met een derde gedaald zijn. Deze plotse stijging van 1597-1599 staat

(130) Zie bijlage 1 b.

(131) Despretz (A.) - „Stadsversterkingen en burgerwacht...”, pp. 3-5 en 9-12.

Grafiek : Totale opbrengst, in ponden vlaams, van de belastingen op het bier en de totale stadsontvangst te Gent, 1452-1620.

in verband met een verdubbeling in dat jaar van de inkomsten uit de grote accijnzen. De tarieven van deze belasting blijven eerder ongewijzigd zoals in 1592¹³² en deze stijging is of wel te wijten aan een toename van het verbruik of een uitzonderlijke belasting ons echter niet bekend geworden. Spijtig genoeg is de rekening van de grote accijnzen voor het jaar 1598-1599 verloren gegaan¹³³. De plotse stijging tijdens de periode 1605-1610 wordt veroorzaakt door een verdrievoudiging van de ontvangsten op de „impositie”. Algemeen gezien menen we de steeds toenemende ontvangsten op het bier in verband te mogen brengen met het ontstaan van steeds nieuwe sterkere Gentse biersoorten, de ontwikkeling van een eigen bier-nijverheid in het algemeen en een toenemende belastingsdruk. De crisis van de jaren tachtig komt duidelijk tot uiting in een daling van de verbruiksbelastingen (de grote accijnzen). Na de val van de Calvinistische Republiek emigreren velen uit de stad en zou de bevolking gedaald zijn tot 30.000 inwoners¹³⁴.

Vervolgens menen we te moeten wijzen op een daling van het aandeel van de ingevoerde biersoorten in de totale bierbelasting. Dit is voornamelijk te wijten aan een daling van de invoer zelf, die we later in een afzonderlijk hoofdstuk zullen behandelen, doch we kunnen nu wel zeggen dat naarmate een eigen bierindustrie ontstaat, de invoer van Hollandse biersoorten zal afnemen. Dit staat in verband met de verspreiding van het hophouwen over de Zuidelijke Nederlanden waardoor de noordelijke brouwcentra, zoals Haarlem, Gouda, Delft, Amersfoort e.a. hun overwicht verliezen reeds op het einde van de XVe eeuw¹³⁵. Ook de godsdienst-troebelen tijdens het laatste kwart van de XVIe eeuw bemoeilijkten de invoer. Het kanaal Gent/Sas-van-Gent, dat voltooid werd in 1563, zal niet lang van nut zijn bij deze aanvoer uit de noordelijke gewesten. Vanaf 1575 was de scheepvaart er volledig onderbroken¹³⁶.

We zouden er willen op wijzen dat dit alles slechts een interpretatie kan zijn van enkele nominale cijfers. Een stijgende of dalende ontvangst staat niet noodzakelijk in verband met een gelijkaardige beweging van de produktie, de invoer of het verbruik in het algemeen. Vele andere factoren spelen hierbij een rol waaronder voornamelijk de inflatie (prijsrevolutie van de XVIe eeuw) en de hiermee gepaard gaande muntontwaarding dienen aangestipt te worden.

In bijna alle bierverbruikende landen vormen de accijnzen op de bier- produktie vóór de industriële revolutie één der voornaamste, zoniet dé voornaamste, inkomsten van de stad of staat¹³⁷. In de verschillende steden van de Zuidelijke Nederlanden bedraagt het aandeel van de accijnzen op het bier meer dan de helft van de totale stadsinkomsten¹³⁸. Wat Gent betreft, verschaft J. Craeybeckx ons reeds enkele cijfers voor het jaar 1451-

(132) S.A.G. reeks 467 en 464¹. Zie ook bijlage 4 b.

(133) S.A.G. reeks 467.

(134) Van Werveke (H.) - „Gand, Esquisse...”, p. 84.

(135) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, pp. 100-101.

(136) Van Werveke (H.) - „Gand, Esquisse...”, p. 72.

(137) Soly (H.) - „De Economische Betekenis...”, p. 98.

(138) Vandenbroeke (C.) - „Agriculture...”, p. 531.

1452 wanneer wijn voor 22,5 % en bier slechts voor 5 % bijdragen in de totale stadsontvangst. In 1465-1466 draagt wijn nog voor 18 % bij in de totale stadsontvangst en is het aandeel van het bier reeds opgeklommen tot 24,5 %¹³⁹. Dit is vooral te wijten aan een sterke toename van het aandeel van de invoerbelasting in de totale bierbelasting :

Tabel 7 : Het aandeel van de invoerbelasting in de totale bierbelasting, 1451-1475, in ponden vlaams¹⁴⁰

	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>Totaal</i>	<i>%</i>
1451 - 1452	112	73	185	39,4
1465 - 1466	648	1.270	1.918	66,2
1468 - 1469	824	1.960	2.784	70,4
1474 - 1475	1.208	2.444	3.652	66,9

Tijdens de door ons onderzochte periode, waar we met zekerheid kunnen stellen alle ontvangsten te kennen, nl. van 1528 tot 1620, bedraagt het aandeel van de bierbelasting in de totale stadsontvangst 41,3 % (we hielden hierbij geen rekening met het jaar 1584-85 dat slechts loopt van 15 augustus tot 10 mei¹⁴¹). Te Leuven, tijdens de XVIe eeuw is dit gemiddeld 39,3 % ; te Lier tijdens het laatste kwart van de XVIe eeuw gemiddeld 30,2 % ; te Antwerpen voor de jaren 1530-1543 gemiddeld 53,7 % en tijdens de XVIIe eeuw gemiddeld 50 % ; te Oostende in 1550 bedroeg de bieraccijns 52 % van de totale stadsontvangst ; te Hasselt vanaf 1515 minstens 60 % en te Haarlem is het aandeel van de bierbelasting voor 1569 gemiddeld 22,3 %¹⁴². Gent plaatst zich aldus op het niveau van Leuven. Om een nauwkeuriger cijfer te bekomen zouden we echter alle jaargangen moeten nakijken maar uit deze cijfers blijkt reeds voldoende dat ook voor Gent het belang van de biernijverheid, althans voor de stadsfinanciën, groot was.

(wordt vervolgd)

(139) Craeybeckx (J.) - „Un grand commerce...”, p. 8.

(140) S.A.G. reeks 400 : nrs. 17, 21, 22, 24. De gebruikte afkortingen zijn : A : ontvangsten van het „inbrauwene bier” en B : ontvangsten van het ingevoerde bier.

(141) Zie bijlage 1 c.

(142) Van Uytven (R.) - Stadsfinanciën en Stadseconomie te Leuven van de XIIe tot het einde der XVIe eeuw. Brussel, 1961, p. 298.

Lens (A) - De Geschiedenis van het Brouwersambacht te Lier. In : 't Land Van Ryen, V, 1955, p. 26.

Soly (H.) - De Brouwerijonderneming van Gilbert Van Schoonbeke (1552-1562). In : BTFG., jg. 45, 1968, p. 339.

Eykens (M.J.) - De Brouwindustrie te Antwerpen 1585-1700. In : Bijdragen tot de Geschiedenis, 6, 1-2 (1973), p. 92.

Penninck (J.) - Het Bier te Brugge. In : Sint-Andries, Heemkundige Kring M. Van Coppenolle, 1963, p. 9.

Martens (J.) - Bier en Stadsfinanciën te Hasselt, XVIe-XVIIe eeuw. Gemeentekrediet van België, driemaandelijks tijdschrift, 1976, p. 251.

Van Loenen (J.) - De Haarlemse Brouwindustrie vóór 1600. A'dam, 1950, p. 16.

BIJLAGE 1 a

Totale opbrengst, in ponden vlaams, van de belastingen op het bier te Gent, 1482-1580. Bron : S.A.G., reeks 400, „stadsrekeningen”, nummers : 28, 31, 33, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 53, 57, 62, 67, 72, 77, 82, 89.

Datering : voor de periode 1482 tot 1537 lopen de jaren van half augustus tot half augustus. Vanaf het jaar 1545 tot en met 1574 lopen de jaren van 11 mei tot 10 mei en het jaar 1579/80 loopt opnieuw van half augustus tot half augustus.

Opmerking : voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 24-26.

Jaar	A	B	C	D	E	F	G	Totaal
1482-1483	64							64
1492-1493	40							40
1496-1497	56							56
1503-1504	61							61
1507-1508	71							71
1509-1510	76	1.160						1.236
1512-1513	86	1.262						1.348
1515-1516	80	1.730						1.810
1518-1519	90	1.886						1.976
1528-1529	50	1.708	818					2.576
1532-1533	45	1.216	948					2.209
1538-1537	46	1.100	1.038					2.184
1545-1546	37	951	1.910	1.547				4.445
1549-1550	53	1.121	2.133	1.651				4.958
1554-1555	26	803	2.915	1.541	707 77			6.069
1559-1560	21	603	2.711 384	1.409	554 72	116		5.870
1564-1565	12	333	3.219 441	1.109	1.281 124			6.519
1569-1570	15	257	1.536 237	1.108	2.725 246			6.124
1574-1575	12	70	1.160 151	935	3.872 366		1.873	8.439
1579-1580	13	1.828	2.164 159	1.109	5.298 587		3.579	14.737

BIJLAGE 1 b

Totale opbrengst, in ponden vlaams, van de belastingen op het bier te Gent, 1582-1620. Bron : S.A.G., reeks 400 : „stadsrekeningen”, nummers : 92, 93, 94, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 124, 129.

Datering : voor de periode 1582/84 lopen de jaren van half augustus tot half augustus. Het jaar 1584/85 loopt van 15 augustus tot 10 mei. De andere jaren lopen telkens van 11 mei tot 10 mei.

Opmerking : voor de gebruikte afkortingen zie tekst p. 27.

Jaar	A	B	C	D	Totaal
1582 - 1583	13.371	3.131	-	-	16.502
1583 - 1584	9.763	765	-	-	10.528
1584 - 1585	4.770	433	-	-	5.203
.....					
1589 - 1590	6.545	660	-	-	7.205
1594 - 1595	7.768	777	-	-	8.545
1595 - 1596	6.690	760	-	-	7.450
1596 - 1597	7.307	766	-	-	8.073
.....					
1598 - 1599	16.241	845	1.686	-	18.772
1599 - 1600	9.183	888	1.392	359	11.822
1600 - 1601	7.487	961	3.450	-	11.898
1601 - 1602	6.753	869	6.020	-	13.642
1602 - 1603	6.382	837	5.547	-	12.766
1603 - 1604	3.632	791	2.904	-	7.327
1604 - 1605	6.452	889	2.336	-	9.677
1609 - 1610	6.436	767	6.997	-	14.200
1614 - 1615	5.508	740	4.911	-	11.159
1619 - 1620	5.048	721	4.311	-	10.080

BIJLAGE 1 c

Het aandeel van de bierbelasting in de totale stadsontvangst te Gent, 1451-1620. Bron : S.A.G., reeks 400, „stadsrekeningen”, nummers 17, 21, 22, 24, 28, 31, 33, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 53, 57, 62, 67, 72, 77, 82,

Jaar	Totale bierbelasting.	Totale stadsontvangst.	%
1451 - 1452	185	4.177	4,4
1465 - 1466	1.918	7.794	24,6
1468 - 1469	2.784	14.815	18,7
1474 - 1475	3.652	12.242	29,8
1482 - 1483	64	3.392	1,8
1492 - 1493	40	2.948	1,3
1496 - 1497	56	2.690	2
1503 - 1504	61	2.564	2,3
1507 - 1508	71	2.001	3,5
1509 - 1510	1.236	6.602	18,7
1512 - 1513	1.348	6.277	21,4
1515 - 1516	1.810	6.940	26
1518 - 1519	1.976	6.862	28,8
1528 - 1529	2.576	7.390	34,8
1532 - 1533	2.209	6.795	32,5
1536 - 1537	2.184	6.810	33
1545 - 1546	4.445	19.279	23
1549 - 1550	4.958	15.029	32,9
1554 - 1555	6.069	14.064	43,1
1559 - 1560	5.870	15.123	38,8
1564 - 1565	6.519	17.929	36,3
1569 - 1570	6.124	16.541	37
1574 - 1575	8.439	15.062	56
1579 - 1580	14.737	22.065	66,7
1580 - 1581	14.625	22.653	64,5
1581 - 1582	14.402	39.738	36,2
1582 - 1583	16.502	38.175	43,2
1583 - 1584	10.528	44.948	23,4
1584 - 1585	5.203	27.932	18,6
1589 - 1590	7.205	25.961	27,7
1594 - 1595	8.545	26.934	31,7
1595 - 1596	7.450	22.841	32,6
1596 - 1597	8.073	25.839	31,2
1598 - 1599	18.772	39.591	48,6
1599 - 1600	11.822	40.444	29,2
1600 - 1601	11.898	25.451	46,7
1601 - 1602	13.642	23.301	58,5
1602 - 1603	12.766	20.147	63,3
1603 - 1604	7.327	17.839	41
1604 - 1605	9.677	23.831	40,6
1609 - 1610	14.200	25.239	56,2
1614 - 1615	11.159	22.310	50
1619 - 1620	10.080	24.899	40,4

89, 90, 91, 92, 93, 94, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 124, 129.

Datering : voor de periode 1451 tot 1537 lopen de jaren van half augustus tot half augustus. Vanaf het jaar 1545 tot en met 1574 lopen de jaren van 11 mei tot 10 mei en vanaf het jaar 1579/80 tot 1584 lopen de jaren opnieuw van half augustus tot half augustus. Het jaar 1584/85 loopt van 15 augustus tot 10 mei. Vanaf 1589 tot 1620 lopen de jaren van 11 mei tot 10 mei.